

Карл Шмітт

(1888-1987) – німецький юрист і політолог. Будучи одним з найвпливовіших юристів Веймарської Німеччини, К. Шмітт доводив необхідність сильної держави і придушення партій, що загрожують конституційному порядку. Після встановлення фашистської диктатури він переходить на бік нацистів і до 1936 р. займає високі посади в партійно-державній ієрархії. Його публікації того часу відрізняються расистською риторикою і сервілізмом по відношенню до режиму. У 1936 р. нападки з боку СС змушують його піти з усіх офіційних постів. У 1945 р. інтернований союзними військами, в 1947 р. звільнений. З цього часу і до кінця життя – «приватний учений». К. Шмітт виходить з екзистенційного примату політики над усіма іншими галузями діяльності людини. Він відстоює децизіонізм (від лат. *decisio* – рішення): рішення вище норми, суверен вище закону, надзвичайний стан важливіше нормального стану. Незважаючи на те, що К. Шмітт дискредитував себе співпрацею з нацистами, інтерес до його концепцій як у Німеччині, так і за її межами зростає.

Основні праці: *«Політичний романтизм»* (1919), *«Поняття політичного»* (1932), *«Номос Землі»* (1950) та ін.

Поняття держави передбачає поняття політичного. Згідно з сьогоднішнім слововживанням, держава є політичним статусом народу, організованого в територіальній замкнутості. Таким є попередній опис, а не визначення поняття держави. Але тут, де мова йде про сутність політичного, це визначення і не потрібно. Держава за змістом самого слова і за своєю історичною дійсністю є особливого роду стан народу, саме такий стан, який у вирішальному випадку виявляється найважливішим, а тому на противагу багатьом мислимим індивідуальним і колективним статусам це просто статус, статус як такий. Більшого спочатку не скажеш. Обидві ознаки, які входять у це уявлення: статус і народ, – отримують сенс лише завдяки ширшій ознаці, тобто політичного, і, якщо

неправильно розуміють сутність політичного, вони стають незрозумілими.

Рідко можна зустріти точне визначення політичного. Переважно слово це вживається лише негативним чином, на противагу іншим поняттям в таких антитезах, як «політика і господарство», «політика і мораль», «політика і право», а в праві це знову антитеза «політика і громадянське право» і т. д. Держава тоді є чимось політичним, а політичне чимось державним, і це коло у визначеннях явно незадовільне.

У спеціальній юридичній літературі є багато такого роду описів політичного, які, однак, якщо вони не мають політично-полемічного сенсу, можуть бути зрозумілі, лише виходячи з практично-технічного інтересу в юридичному або адміністративному вирішенні одиничних випадків.

Такого роду визначення, що відповідають потребам правової практики, шукають по суті лише практичний засіб для відмежування різних фактичних обставин, які виступають усередині держави в її правовій практиці, але метою цих визначень не є загальна дефініція політичного як такого. Тому вони обмежуються посиланням до держави або, поки держава і державні установи можуть вважатися за щось само собою зрозуміле і міцне. Зрозумілі, остільки і науково виправдані також і ті загальні визначення поняття політичного, які не містять у собі нічого, крім посилання до «держави», поки держава дійсно є чітка, однозначно певна величина і протистоїть недержавним і саме тому «неполітичним» групам і «неполітичним» питанням, тобто поки держава володіє монополією на політичне.

Навпаки, прирівнювання «державного до політичного» стає помилковим і починає вводити в оману, чим більше держава і суспільство починають пронизувати один одного; всі питання, що колись були державними, стають суспільними, і навпаки: всі справи, що колись були «лише» суспільними, стають державними, як це необхідним чином відбувається при демократично організованому суспільному устрої. Тоді питання, раніше «нейтральні» – релігія, культура, освіта, господарство, – перестають бути «нейтральними» (в значенні недержавними і неполітичними). Як полемічне контрпоняття проти таких нейтралізацій і деполітизацій важливих предметних сфер, виступає тотальна держава, яка прирівнює державу і суспільство, потенційно будь-яку предметну сферу всеохоплююче. Як наслідок, у ньому все, як тільки це можливо, політичне, і посилання

до держави більше не в змозі пояснити особливу розпізнавальну ознаку «політичного».

Визначити поняття політичного можна, лише виявивши і встановивши специфічно політичні категорії. Адже політичне має свої власні критерії, що починають своєрідно діяти на противагу різним, відносно самостійним предметним сферам людського мислення і дій, особливо на противагу морального, естетичного, економічного. Тому політичне повинно полягати у власних розрізненнях, до яких може бути зведена вся в специфічному значенні політична діяльність. Погодимось, що в сфері моралі розрізнення суть «добре» і «погане»; в естетичному – «прекрасне» і «потворне»; в економічному – «корисне» і «шкідливе» або, наприклад, «рентабельне» і «нерентабельне». Питання тоді полягає в тому, чи є також особливе, правда, не однорідне і не аналогічне, але від них все-таки незалежне, самостійне і як таке вже очевидне розрізнення як простий критерій політичного і в чому це розрізнення полягає.

Специфічно політичне розрізнення, до якого можна звести політичні дії і мотиви, – це розрізнення друга і ворога. Воно дає визначення поняття через критерій, а не через вичерпну дефініцію або повідомлення його змісту. Оскільки це розрізнення невиведене з інших критеріїв, таке розрізнення можна застосувати до політичного аналогічно відносно самостійним критеріям інших протилежностей: доброго і злого в моральному, прекрасного і потворного в естетичному і т. д. В будь-якому разі воно самостійне не в тому значенні, що тут є справді нова предметна сфера, але в тому, що його не можна ні обґрунтувати за допомогою якої-небудь однієї з інших зазначених протилежностей або ж ряду їх, ні звести до них. Якщо протилежність доброго і злого просто, без подальших застережень не тотожна протилежності прекрасного і потворного чи корисного і шкідливого і її недоцільно безпосередньо редукувати до таких, то тим більше неприпустимо плутати або змішувати з однією з цих протилежностей протилежність друга і ворога. Сенс розрізнення приятеля і ворога полягає в тому, щоб позначити вищу ступінь інтенсивності об'єднання або поділу, асоціації або дисоціації; це розрізнення може існувати теоретично і практично незалежно від того, чи використовуються одночасно всі ці моральні, естетичні, економічні чи інші розрізнення. Не потрібно, щоб політичний ворог був морально злим, не потрібно, щоб він був естетично потворний, не повинен він неодмінно виявитися економічним конкурентом, а може статися так, що з ним вигідно вести справи. Він є саме інший, чужий і

для сутності його досить і того, що він в особливо інтенсивному значенні є щось інше й чуже, так що в екстремальному випадку можливі конфлікти з ним, які не можуть бути дозволені ні вжитим задалегідь встановленням загальних норм, ні вироком «непричетного» і тому «неупередженого» третього.

Можливість правильного пізнання і розуміння, а тим самим і повноправна участь в обговоренні і виголошенні судження даються тут саме і тільки екзистенціальною участю і причетністю. Екстремальний конфліктний випадок можуть залагодити між собою лише самі учасники; лише самотійно може кожен із них вирішити, чи означає в даному конкретному випадку інобуття чужого заперечення його власного роду існування, і тому воно (інобуття чужого) відбивається або перемагається, щоб збережений був свій власний, побутовий рід життя. У психологічній реальності легко напрошується трактування ворога як злого і потворного, бо будь-яке розрізнення і поділ на групи, а найбільше, звичайно, політичне як найсильніше і інтенсивне з них залучає для підтримки всі придатні для цього розрізнення. Це нічого не змінює в самотійності таких протилежностей. А звідси впливає і зворотне: морально зле, естетично потворне чи економічно шкідливе від цього ще не виявляється ворогом; морально добре, естетично прекрасне і економічно корисне ще не стають другом у специфічному, тобто політичному, значенні слова. Побутова предметність і самотійність політичного проявляються вже в цій можливості відокремити такого роду специфічну протилежність, як «друг – ворог», від інших розрізнень і розуміти її як щось самотійне.

Поняття «друг» і «ворог» варто брати в їх конкретному, екзистенціальному значенні, а не як метафори чи символи, що до них не повинні підмішувати, їх не повинні ослаблювати економічні, моральні та інші уявлення, і менш за все слід розуміти їх психологічно, в приватно-індивідуалістичному розумінні, як вираз приватних почуттів і тенденцій. «Друг» і «ворог» – протилежності не нормативні і не «чисто духовні». Лібералізм, для якого типова дилема «дух – економіка» спробував розчинити ворога з боку торговельового в конкуренті, а з боку духовного в дискутуючому опоненті. Звичайно, у сфері економічного ворогів немає, а є лише конкуренти; у світі, повністю моралізованому та етизованому, можливо, вже залишилися тільки дискутуючі опоненти. Все одно, чи вважають це поганим чи ні, вбачають чи атавістичний залишок варварських часів у тому, що народи реально поділяються на групи друзів і ворогів, або є

надія, що одного разу це розрізнення зникне з обличчя землі, а також незалежно від того, чи добре і чи правильно (з виховних міркувань) вигадувати, ніби ворогів взагалі більше немає, – все це тут до уваги не береться. Тут мова йде не про фікцію і нормативну значущість, а про побутову дійсність і реальну можливість цього розрізнення. Можна поділяти або не поділяти ці надії і виховні прагнення; те, що народи групуються за протилежністю «друг – ворог», що ця протилежність і сьогодні дійсна і дана як реальна можливість кожному політично існуючому народу, – це розумним чином заперечувати неможливо.

Отже, ворог не конкурент і не противник в загальному значенні. Ворог також і не приватний противник, ненависний в силу почуття антипатії. Ворог, щонайменше евентуально, тобто за реальною можливістю, – це тільки сукупність людей, що протистоїть і бореться точно з такою ж сукупністю. Ворог є тільки публічний ворог, бо все, що пов'язане з такою сукупністю людей, особливо з цілим народом, тому і стає публічним. Ворога в політичному значенні не потрібно особисто ненавидіти, і лише у сфері приватного має значення любити «ворога свого», тобто свого супротивника.

Політична протилежність – це найбільш інтенсивна протилежність і будь-яка конкретна протилежність є політичною протилежністю тим більше, чим більше вона наближається до крайньої точки, поділу на групи «друг – ворог». Всередині держави як організованої політичної єдності, яка як ціле приймає для себе рішення про друга і ворога, поряд з первинними політичними рішеннями і під захистом прийнятого рішення виникають численні вторинні поняття про «політичне». Спочатку відбувається ототожнення політичного з державним. Результатом такого ототожнення стає, наприклад, протиставлення «державно-політичної» позиції партійно-політичній або ж можливість говорити про політику у сфері релігії, про шкільну політику, комунальну політику, соціальну політику і т. д. самої держави. Але й тут для поняття політичного конститутивні протилежність і антагонізм всередині держави. Нарешті, розвиваються ще більш ослаблені, викривлені до паразитарності та карикатурності види «політики», в яких від початкового поділу на групи «друг – ворог» залишається лише якийсь антагоністичний момент, що знаходить свої прояви у всякого роду тактиці і практиці, конкуренції та інтригах і характеризує «політику» як найдивовижніші гешефти і маніпуляції. Але ось те, що посилення до конкретної протилежності містить у собі сутність політичних

відносин, виражене в повсякденному слововживанні навіть там, де вже повністю втратило зміст «серйозного оберту справ».

Повсякденним чином це дозволяють бачити два феномени, що легко фіксуються. По-перше, всі політичні поняття, уявлення та слова мають полемічний зміст; вони вважають конкретну протилежність, прив'язану до конкретної ситуації, останній наслідок якої є (що знаходить свій прояв у війні або революції) поділ на групи «друг – ворог», і вони стають порожньою і примарною абстракцією, якщо ця ситуація зникає. Такі слова, як то «держава», «республіка», «суспільство», «клас» і, далі, «суверенітет», «правова держава», «абсолютизм», «диктатура», «план», «нейтральна держава» або «тоталітарна держава» і т. д., незрозумілі, якщо невідомо хто повинен бути вражений, переможений, підданий запереченню і спростовуються за допомогою саме таких слів. Переважно полемічний характер має і вживання в мові самого слова «політичний», все одно, виставляють чи противника як «неполітичного» (тобто того, хто відірваний від життя, упускає конкретне) або ж, навпаки, прагнуть дискваліфікувати його, донести на нього як на «політичного», щоб піднятися над ним у своїй «неполітичності» («неполітичний» тут має сенс суто ділового, суто наукового, суто морального, суто юридичного, суто естетичного, суто економічного чи подібних підстав полемічної чистоти). По-друге, спосіб вираження, в побутовій актуальній внутрішньодержавній полеміці, часто ототожнює нині «політичне» з «партійно-політичним»; неминуча «необ'єктивність» всіх політичних рішень, що є лише відображенням іманентного будь-якій політичній поведінці розрізнення «друг – ворог», знаходить потім вираження в тому, наскільки убогі форми, наскільки вузькі горизонти партійної політики, коли мова йде про заміщення посад, про прибуткові місця; виростає звідси вимога «деполітизації», яка означає лише подолання партійно-політичного і т. д. Прирівнювання політичного до партійно-політичного можливе, якщо втрачає силу всеохоплююча ідея, релятивуючого всі внутрішньополітичні партії та їх протилежності, політичної єдності («держави»), і внаслідок цього внутрішньодержавні протилежності знаходять велику інтенсивність, аніж загальна зовнішньополітична протилежність іншій державі. Якщо партійно-політичні протилежності всередині держави вичерпують політичні протилежності, то тим самим досягається вища межа «внутрішньополітичного» ряду, тобто внутрішньодержавного, а не позадержавного поділу на групи «друг – ворог», що має

вирішальне значення для збройного протистояння. Реальна можливість боротьби, яка має бути, щоб мова могла вестися про політику, при такого роду «приматі внутрішньої політики» ставиться, отже, вже не до війни між організованими єдностями народів (державами або імперіями), а до війни громадянської.

Бо поняття «ворог» допускає евентуальність боротьби, що знаходиться у сфері реального. Тут треба відійти від усіх випадкових, схильних до історичного розвитку змін у техніці ведення війни і виготовлення зброї. Війна є збройна боротьба між організованими політичними спільнотами, громадянська війна – збройна боротьба всередині деякої (що стає, однак, в силу цього проблематичним) організованої спільноти. Істотно в понятті зброї те, що мова йде про засіб фізичного вбивства людей. Так само, як і слово «ворог», слово «боротьба» слід тут розуміти в значенні побутового начала. Воно означає не конкуренцію, не чисто духовну боротьбу-дискусію, не символічну боротьбу, яка певним чином завжди здійснюється кожною людиною, бо ж і все людське життя є боротьба і кожна людина – борець. Поняття «друг», «ворог» і «боротьба» своє реальне значення отримують завдяки тому, що вони співвіднесені і зберігають особливий зв'язок з реальною можливістю фізичного вбивства. Війна слідує з ворожнечі, бо остання є побутовим запереченням чужого буття. Війна є крайньою реалізацією ворожнечі. Їй не потрібно бути чимось повсякденним, чимось нормальним, але її і не треба сприймати як щось ідеальне чи бажане, а скоріше, вона повинна залишатися в наявності як реальна можливість, поки значення має поняття ворога.

Отже, справа аж ніяк не йде таким чином, немов би політичне буття – це не що інше, як кривава війна, а будь-яка політична дія – це дія військова та бойова, немов би кожен народ безупинно і постійно був відносно будь-якого іншого народу поставлений перед альтернативою «друг або ворог», а політично правильним не могло б бути саме запобігання війни. Дефініція політичного, що надається, не є ні белліцистською (воєнною), або мілітаристською, ні імперіалістичною, ні пацифістською. Вона не є також спробою виставити як соціальний ідеал звияжну війну або вдалу революцію, бо ні війна, ні революція не несуть ні щось соціальне, ні щось ідеальне.

Тому «друг – ворог» як критерій розрізнення теж аж ніяк не означає, що певний народ вічно повинен бути другом чи ворогом певного іншого народу або що нейтральність неможлива або не могла

б мати політичного сенсу. Тільки поняття нейтральності, як і будь-яке політичне поняття, теж у кінці-кінців передбачає реальну можливість поділу на групи «друг – ворог», а якби на землі залишався тільки нейтралітет, то тим самим кінець прийшов би не тільки війні, але і нейтралітету як такому, так само як і будь-якій політиці, в тому числі й політиці щодо уникнення війни, яка закінчується, як тільки реальна можливість боротьби відпадає. Головного значення набуває лише можливість цього вирішального випадку, дійсної боротьби, і рішення про те, чи має місце цей випадок чи ні.

Винятковість цього випадку не заперечує його визначального характеру, але лише вона обґрунтовує його. Якщо війни сьогодні не такі численні і повсякденні, як раніше, то вони все-таки настільки ж або, мабуть, ще більше додали в руйнівній потужності, наскільки збавили в частоті і буденності. Випадок війни і сьогодні – «серйозний поворот подій». Можна сказати, що тут, як і в інших випадках, виключення має особливе значення, відіграє вирішальну роль і визначає саму суть речей. Бо лише в дійсній боротьбі позначаються крайні наслідки політичного поділу на групи друзів і ворогів. Від цього надзвичайного шансу життя людей отримує свою специфічну політичну напругу.

Світ, у якому була б повністю усунута і зникла б можливість такої боротьби, остаточно умиротворена земна куля, став би світом без розрізнення друга і ворога і внаслідок цього світом без політики. У ньому, можливо, були б безліч вельми цікавих протилежностей і контрастів, всякого роду конкуренція та інтриги, але не мала б сенсу ніяка протилежність, на підставі якої від людей могла б вимагатися самопожертва і їм давалися б повноваження проливати кров і вбивати інших людей. І тут для визначення поняття «політичного» не важливо, бажаний такого роду світ без політики як ідеальний стан чи ні. Феномен «політичного» можна зрозуміти лише через віднесення до реальної можливості поділу на групи друзів і ворогів, все одно, що звідси впливає для релігійної, моральної, естетичної, економічної оцінки політичного.

Війна як крайній політичний засіб розкриває і лежить в основі всякого політичного подання можливості цього розрізнення друга і ворога і тому має сенс лише доти, доки це подання реально наявне або щонайменше реально можливе в житті людства. Навпаки, війна, яку ведуть із «чисто» релігійних, «чисто» моральних, «чисто» юридичних або «чисто» економічних мотивів, була б супротивна здоровому глузду. З особливих крайностей цих сфер людського життя

неможливо вивести поділ на групи друзів і ворогів, а тому і яку-небудь війну теж. Війні не потрібно бути ні чимось рятуючим, ні чимось морально добрим, ні чимось рентабельним; нині вона, ймовірно, нічим з цього не є. Цей простий висновок більшою мірою затуманюється тим, що релігійні, моральні та інші протилежності посилюються до ступеня політичних і можуть викликати утворення бойових груп друзів чи ворогів, яке має визначальне значення. Але якщо справа доходить до поділу на такі бойові групи, то головна протилежність більше вже не є суто релігійною, моральною чи економічною, вона є протилежністю політичною. Питання потім полягає завжди тільки в тому, чи наявний поділ на групи друзів і ворогів як реальна можливість або як дійсність, чи його немає незалежно від того, які людські мотиви виявилися настільки сильні, щоб його викликати.

Ніщо не може уникнути невблаганних наслідків політичного. Якщо б ворожість пацифістів війні стала настільки сильною, що змогла б залучити їх у війну проти непаціфістів, в якусь війну проти війни, то тим самим було б доведено, що вона має дійсно політичну силу, бо сильна настільки, щоб групувати людей як друзів і ворогів. Якщо воля перешкодити війні настільки сильна, що їй не страшна більше сама війна, то, значить, вона стала саме політичним мотивом, тобто вона стверджує, нехай навіть лише як ймовірну можливість, війну і навіть сенс війни. В даний час це здається найперспективнішим способом виправдання війни. Війна тоді розігрується у формі «останньої остаточної війни людства». Такі війни – це війни за необхідності, особливо інтенсивні і нелюдяні, бо вони, виходячи за межі політичного, повинні одночасно применшувати ворога в категоріях моральних та інших й робити його нелюдським чудовиськом, яке повинно бути не тільки відігнане, але й остаточно знищене, тобто є тільки ворогом, якого лише слід повернути на свою територію. Але в можливості таких війн особливо виразно позначається те, що сьогодні війна як можливість ще цілком реальна, а тільки про це і йде мова при розрізненні друга і ворога і пізнанні політичного.

Будь-яка протилежність – релігійна, моральна, економічна чи етнічна – перетворюється на протиположну політичну, якщо вона досить сильна для того, щоб ефективно розділяти людей на групи друзів і ворогів. Політичне укладено не в самій боротьбі, яка знов-таки має свої власні технічні, психологічні та військові закони, але, як говориться, в зумовленій цією реальною можливістю поведінці, в

ясному пізнанні визначається нею власна ситуація і в задачі правильно розрізнати друга і ворога. Релігійна спільнота, яка як така веде війни, будь то проти членів іншого релігійного співтовариства, чи будь-кого іншого, – крім того, що вона є спільнотою релігійною – вона є ще й політичною єдністю. Вона є політичною величиною навіть тоді, коли лише в негативному плані має можливість впливати на цей надзвичайно важливий процес, коли в стані перешкоджати війнам шляхом заборони для своїх членів, тобто вирішальним чином заперечувати якості ворога за противником. Те ж саме стосується спільноти людей, що базується на економічному фундаменті, наприклад, промислового концерну або профспілки. Так само і «клас» у марксистському розумінні слова перестає бути чимось суто економічним і стає величиною політичною, якщо досягає цієї критичної точки, тобто приймає всерйоз класову «боротьбу», розглядає класового противника як дійсного ворога і бореться проти нього, будь то як держава проти держави, будь то всередині держави, в громадянській війні. Тоді дійсна боротьба є чимось необхідним, і певним чином розігрується вже не за економічними законами, але поряд з методами боротьби у вузькому, технічному значенні має свою політичну необхідність і орієнтацію, коаліції, вчинки і т. д. Якщо всередині якоїсь держави пролетаріат домагається для себе політичної влади, то виникає саме пролетарська держава, яка є політичним утворенням не в меншій мірі, ніж національна держава, держава священиків, торговців або солдатів, держава чиновників чи будь-яка інша категорія політичної єдності. Якщо за протилежністю пролетарів і буржуа, вдається розділити на групи друзів і ворогів все людство в державах пролетарів і державах капіталістів, а всі інші поділу на групи друзів і ворогів тут зникнуть, то виявить себе вся та реальність політичного, яку знаходять всі ці спочатку нібито чисто економічні поняття. Якщо політичній могутності класу або іншої групи усередині деякого народу вистачає лише на те, щоб перешкодити будь-якій війні, яку слід було б вести зовні, але немає здатності чи волі самим взяти державну владу, самостійно розрізнати друга і ворога і в разі необхідності вести війну, тоді політична єдність зруйнована.

Політичне може витягувати свою силу з різних сфер людського життя, з релігійних, економічних, моральних та інших протилежностей; політичний не означає ніякої власної предметної сфери, але тільки ступінь інтенсивності асоціації або дисоціації людей, мотиви яких можуть бути релігійними, національними (в

етнічному або в культурному значенні), господарськими або ж мотивами іншого характеру, і в різні періоди вони тягнуть за собою різні об'єднання і роз'єднання. Реальний поділ на групи друзів і ворогів реальний настільки сильно і має настільки визначальне значення, що неполітична протилежність у той самий момент, коли вона викликає таке угруповання, відсуває на задній план свої попередні критерії і мотиви: «чисто» релігійні, «чисто» господарські, «чисто» культурні – і виявляється у підпорядкуванні абсолютно нових, своєрідних і з точки зору цього вихідного пункту, тобто «чисто» релігійного, «чисто» господарського чи іншого, часто дуже непослідовних та «ірраціональних» умов і висновків відтепер уже політичної ситуації. У будь-якому разі угруповання, що орієнтується на серйозний перебіг подій, є завжди політичним. І тому воно завжди є найважливішим поділом людей на групи, а тому і політичну єдність, якщо вона взагалі існує, є найважливіша «суверенна» єдність у тому значенні, що за суттю самого поняття саме йому завжди необхідним чином повинно належати рішення щодо найважливішого випадку, навіть якщо він винятковий.

Тут дуже доречно слово «суверенітет», так само як і слово «єдність». Обидва вони аж ніяк не означають, що кожна випадковість існування будь-якої людини, що належить до якоїсь політичної єдності, повинна була б визначатися виходячи з політичного і знаходитися під його командуванням або ж що якась нейтралістська система повинна була б знищити будь-яку іншу організацію чи корпорацію. Може бути так, що господарські міркування виявляться сильнішими за все, що бажає уряд нібито економічно нейтральної держави; в релігійних переконаннях влада нібито конфесійно нейтральної держави однаково чином легко виявляє свої межі. Мова ж завжди йде про випадок конфлікту. Якщо протидіють господарські, культурні чи релігійні сили настільки могутні, що приймають рішення про серйозний перебіг справ виходячи зі своїх специфічних критеріїв, то саме тут вони і стали новою субстанцією політичної єдності. Якщо вони недостатньо могутні, щоб запобігти війні, рішення про яку прийнято всупереч їх інтересам і принципам, то виявляється, що критична точка політичного не досягнута. Якщо вони досить могутні, щоб запобігти війні, бажану їх державному керівництву, але суперечить їхнім інтересам або принципам, однак недостатньо могутні, щоб самотійно, за своїми критеріями і за своїм рішенням призначати війну, то в цьому випадку ніякої єдиної політичної величини в наявності більше немає. Як би там не було,

внаслідок орієнтації на можливість серйозного перебігу подій, тобто дійсної боротьби проти дійсного ворога, політична єдність необхідна для поділу на групи друзів чи ворогів єдністю.

Державі, за суттю політичній єдності належить *jus belli* (право війни та миру) тобто реальна можливість в якомусь даному випадку в силу власного рішення визначити ворога і боротися з ворогом. Якими технічними засобами ведеться боротьба, яка існує організація війська, наскільки далекоглядні плани на перемогу у війні, тут байдуже, поки політично єдиний народ готовий боротися за своє існування і свою незалежність, причому він у силу власного рішення визначає, в чому полягає його незалежність і свобода. Розвиток військової техніки веде, здається, до того, що залишаються ще лише деякі держави, промислова міць яких дозволяє їм вести війну, у той час як малі і більш слабкі держави добровільно або вимушено відмовляються від *jus belli*, якщо їм не вдається за допомогою правильної політики укладення союзів зберегти свою самостійність. Це розвиток зовсім не доводить, що війна, держава і політика взагалі закінчилися. Кожна з численних змін в людській історії та розвитку породжували нові форми і нові виміри політичного поділу на групи, знищували політичні утворення, що існували раніше, викликали війни зовнішні і війни громадянські і те множило, або зменшувало число організованих політичних єдностей.

Держава як найважливіша політична єдність сконцентрувала в собі неймовірні повноваження: можливість вести війну і тим самим відкрито розпоряджатися життям людей. Бо *jus belli* містить у собі таке повноваження; воно означає подвійну можливість: можливість вимагати від тих, хто належить до власного народу, готовності до смерті і готовності до вбивства і можливість вбивати людей, що стоять на боці ворога. Але ефект, зчинений нормальною державою, полягає насамперед у тому, щоб ввести повне умиротворення всередині держави і території, що їй належить, встановлювати «спокій, безпеку і порядок» і тим самим створити нормальну ситуацію, яка є передумовою того, що правові норми взагалі є значущими, оскільки кожна норма передбачає нормальну ситуацію і жодна норма не може бути значущою в абсолютно ненормальній стосовно цієї ситуації.

У критичних ситуаціях ця необхідність внутрішньодержавного умиротворення веде до того, що держава як політична єдність абсолютно самовладна, доки вона існує, визначає і «внутрішнього ворога». Це в залежності від поведінки того, хто оголошений

ворогом, є знаком громадянської війни, тобто руйнування держави як якоїсь у собі умиротвореної, територіально в собі замкнутої і непроникаючої для чужих, організованої політичної єдності. Через громадянську війну вирішується потім подальша доля цієї єдності. До конституційної, цивільної, правової держави це відноситься не меншою мірою, ніж до будь-якої держави, незважаючи на всі обмеження, які накладаються конституційним законом на державу.

В економічно функціонуючому суспільстві достатньо коштів, щоб виставити за межі свого кругообігу і ненасильницьким, «мирним» чином знешкодити переможеного, невдачу в економічній конкуренції або навіть «порушника спокою», кажучи конкретно, заморити його голодом, якщо він не підкоряється добровільно; в чисто культурній, або цивілізаційній, суспільній системі не буде недоліку в «соціальних свідченнях», щоб позбавити себе від небажаних погроз або небажаного приросту. Але ніяка програма, ніякий ідеал, ніяка норма і ніяка доцільність не присвоять права розпорядження фізичним життям інших людей. Всерйоз вимагати від людей, щоб вони вбивали людей і були готові вмирати, щоб процвітали торгівля і промисловість, – жорстоко і безглуздо. Проклинати війну як людиновбивство, а потім вимагати від людей, щоб вони вели війну і на війні вбивали і давали себе вбивати, щоб «ніколи знову не було війни», – це явний обман. Війна, готовність людей, що борються до смерті, фізичне вбивство інших людей, що стоять на боці ворога, – у всього цього немає жодного нормативного сенсу, але тільки зміст екзистенційний, і саме в реальній ситуації дійсної боротьби проти дійсного ворога, а не в якихось ідеалах, програмах або сукупностях норм. Немає ніякої раціональної мети, ніякої скільки б то не було правильної норми, ніякої скільки б то не було зразкової програми, ніякого як би там не було прекрасного соціального ідеалу, ніякої легітимності або легальності, які б могли виправдати, що люди за це взаємно вбивають один одного.

Друкується за: Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт // Вопросы социологии. – 1992. – № 1. – С. 37–67.